

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/103/63-69>

Aysel Qocayeva
Xəzər Universiteti
magistrant
ayiseli26@gmail.com

TƏLƏBƏLƏRİN AKADEMİK FƏALİYYƏTİNƏ TƏSİR EDƏN AMİLLƏR VƏ ONLARIN TƏDRİS PROSESİNDƏ İDARƏ OLUNMASI

Xülasə

Akademik iştirak tələbələrin tədris prosesində fəal iştirak etməsi və kurs materialları ilə qarşılıqlı əlaqədə olması deməkdir. Bu, sinif fəaliyyətlərində iştirak etmək, kurs materiallarını nəzərdən keçirmək, suallar vermək, müzakirələrdə iştirak etmək və s. kimi müxtəlif yollarla ifadə edilə bilər.

Akademik fəaliyyət həm daxili, həm də xarici elementləri əhatə edən saysız-hesabsız amillərin təsiri altında olan çoxşaxəli nəticədir. O, təhsil sisteminin effektivliyini və fərdi tələbə nailiyyətlərini qiymətləndirmək üçün əsas meyar kimi xidmət edir. Akademik performans tez-tez qiymətlərlə sinonim olsa da, idrak qabiliyyətləri, öyrənmə strategiyaları və sosial-emosional rifah da daxil olmaqla daha geniş spektri əhatə edir.

Bu tədqiqat işində tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən amillər və onların tədris prosesində idarə olunması məsələsi təhlil edilib. Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən müxtəlif amillərin təhlili aparılıb, akademik fəaliyyətlərin artırılması üçün idarəetmə strategiyaları verilib, müxtəlif idarəetmə strategiyalarının yoxlanılması və müxtəlif amillər arasında qarşılıqlı əlaqənin müzakirəsi aparılıb.

Açar sözlər: *akademik performans, öyrənmə mühiti, tədris metodları, motivasiya*

Aysel Gojayeva
Khazar University
master student
ayiseli26@gmail.com

Factors affecting students' academic activity and their management in the educational process

Abstract

Academic participation means that students actively participate in classes, interact with course materials, and actively participate in the learning process. This includes participating in class activities, reviewing course materials, asking questions, participating in discussions, and more. Can be expressed in different ways.

Academic performance is a multifaceted outcome influenced by myriad factors that include both internal and external elements. It serves as a key benchmark for evaluating the effectiveness of education systems and individual student achievement. Although academic performance is often synonymous with grades, it covers a broader spectrum, including cognitive abilities, learning strategies, and social-emotional well-being.

In this study, the factors affecting the academic performance of students and the issue of their management in the educational process were analyzed. Analysis of various factors affecting students' academic activity was carried out, management strategies for increasing academic activities were given, various management strategies were checked and interactions between various factors were discussed.

Keywords: *academic performance, learning environment, teaching methods, motivation*

Giriş

Təhsil sahəsində tələbələrin akademik uğurları onların təhsilində əsas məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur. Lakin bu məqsədə nail olmaq təkcə təhsil sisteminin və ali təhsil müəssisələrinin effektivliyindən (hansı effektivliyindən) asılı deyil, daha doğrusu, o, həm tələbələrə, həm də onları əhatə edən mühitlərə xas olan müxtəlif amillərin çoxşaxəli qarşılıqlı təsirindən asılıdır. Bu məqalə tələbələrin akademik fəaliyyətlərinə təsir edən elementlərin mürəkkəb şəbəkəsini və onların təhsil prosesində effektiv idarə olunması üçün strategiyaları araşdırır. Tələbələrin akademik səyahəti şəxsi motivasiya və öyrənmə üslublarından tutmuş sosial-iqtisadi vəziyyətə və mədəni mənşəyə qədər daxili və xarici amillərin birləşməsi ilə formalaşır. Bu amillərin bir-biri ilə necə əlaqədə olduğunu, tələbələrin fəaliyyətinə necə təsir etdiyini başa düşmək akademik mükəmməlliyə kömək edən mühitin yaradılmasına sərmayə qoyan müəllimlər və maraqlı tərəflər üçün çox vacibdir. Üstəlik, müasir təhsil mənzərəsi texnologiyanın inkişafı, pedaqoji yanaşmaların dəyişməsi və dəyişən sosial paradıqların təsiri altında sürətlə inkişaf edir. Beləliklə, tələbələrin akademik fəaliyyətlərinin idarə edilməsi müasir təhsil şəraitlərində rast gəlinən müxtəlif ehtiyaclara və problemlərə cavab verən dinamik və uyğunlaşa bilən strategiyaları tələb edir. Tələbələrin akademik axtarılarına təsir edən amillərin mürəkkəb əlaqəsini araşdırmaq və effektiv idarəetmə üsullarını aydınlaşdırmaqla, bu məqalə təhsil nəticələrinin artırılması və tələbələrin hərtərəfli inkişafı ilə bağlı müzakirələrə töhfə vermək məqsədi daşıyır. Empirik tədqiqatlar və nəzəri çərçivələr vasitəsilə bu məqalə, müxtəlif kontekstlərdə və demoqrafik şəraitdə tələbələr üçün təhsil təcrübəsini optimallaşdırmağa yönəlmiş təhsil təcrübələrini ifadə etməyə və tövsiyələr təqdim etməyə çalışır.

Bu tədqiqat işi tələbələrin akademik fəaliyyətlərinin çoxşaxəli ölçülərinin hərtərəfli tədqiqi kimi xidmət edir və öyrənmə, inkişaf və nailiyyətlər üçün əlverişli mühit yaratmaq üçün bu amilləri effektiv idarə etmək üçün yol xəritəsi təklif edir.

Tədqiqatın əhəmiyyəti. Bu tədqiqat təhsil prosesində tələbələrin akademik fəaliyyətinə və onların idarə edilməsinə təsir edən amilləri müəyyən edir və təkmilləşdirilməsi üçün zəmin yaradır.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsədi təhsil mühitində tələbələrin fəaliyyətini və fəaliyyətinə təsir edən müxtəlif elementləri araşdırmaqdır. Eyni zamanda məqsəd tələbələrin akademik fəaliyyətlərinə təsir edən müxtəlif amilləri, sosial-iqtisadi təsirləri, şəxsi xüsusiyyətlərini, öyrənmə üslublarını, sinif mühitini, tədris metodologiyalarını və məktəbdənkənar məşğuliyyətləri müəyyən etmək və təhlil etməkdir. Tədqiqat işi bu amilləri hərtərəfli tədqiq etməklə tələbələrin akademik səylərini idarə etmək və optimallaşdırmaq üçün effektiv strategiyalar haqqında məlumat təqdim etməyə, nəticədə təhsil prosesinin ümumi keyfiyyətinin artırılmasına töhfə verməyə çalışır. Bundan əlavə, tədqiqat müəllimlərin, idarəçilərin və təhsil heyətinin tələbələrə akademik məqsədlərinə çatmaqda və əlverişli öyrənmə mühitini inkişaf etdirməkdə dəstək olmaq üçün həyata keçirə biləcəkləri tövsiyələr və müdaxilələr təklif etmək məqsədi daşıyır.

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Tədqiqat işində əsas mənbə kimi 20 Azərbaycan, ingilis, rus, türk ədəbiyyatlarından, internet resurslarından və digər vəsaitlərdən istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatda istifadə olunmuş metod. Tədqiqat işi zamanı SPSS Statistics 27 analiz proqramından və araşdırma, təhlil və sintez metodları kimi ümumi elmi tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir.

Tələbələrin akademik fəaliyyətinə təsir edən faktorlar. Akademik fəaliyyət həm daxili, həm də xarici elementləri əhatə edən saysız-hesabsız amillərin təsiri altında olan çoxşaxəli nəticədir. O, təhsil sistemlərinin effektivliyini və fərdi tələbə nailiyyətlərini qiymətləndirmək üçün əsas meyar kimi xidmət edir. Akademik performans tez-tez qiymətlərlə sinonim olsa da, idrak qabiliyyətləri, öyrənmə strategiyaları və sosial-emosional rifah da daxil olmaqla daha geniş spektri əhatə edir.

Akademik fəaliyyətə təsir edən amillərin başa düşülməsi tələbənin nəticələrinin yaxşılaşdırılmasına və öyrənmə üçün əlverişli mühitin formalaşmasına yönəlmiş uyğunlaşdırılmış müdaxilələrin hazırlanması üçün dəyərli fikirlər təklif edir.

Bu məqalə tələbələrin akademik fəaliyyətinə töhfə verən müxtəlif amillərin tədqiqini araşdırır. Motivasiya və təhsil vərdişləri kimi fərdi xüsusiyyətlərdən tutmuş ailə dinamikası və sosial-iqtisadi vəziyyət kimi ətraf mühitə təsirlərə qədər hər bir aspekt tələbələrin təhsil trayektoriyalarının

formalaşmasında mühüm rol oynayır. Akademik performansın altında yatan mürəkkəblikləri üzə çıxarmaqla, bu iş maraqlı tərəflərə problemlərin həlli və akademik irəliləyiş üçün effektiv strategiyaların həyata keçirilməsi üçün hərtərəfli çərçivə təklif etmək məqsədi daşıyır (Akcan, 2018).

Əhvali-ruhiyyə və akademik performans. Əhvali-ruhiyyə və akademik performans arasındakı əlaqə mürəkkəb və çoxşaxəlidir. Əhvali-ruhiyyə, şübhəsiz ki, akademik performansa təsir edə bilsə də, bu əlaqənin istiqaməti və gücü fərdi fərqlər, əhvali-ruhiyyənin təbiəti və xarici şərtlər də daxil olmaqla çoxsaylı amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər. Burada nəzərə alınmalı bəzi əsas məqamlar var (Lewis, 2017).

Ümumiyyətlə, müsbət əhvali-ruhiyyədə olan fərdlər inkişaf etmiş idrak fəaliyyəti, daha yaxşı konsentrasiya və təkmilləşdirilmiş problem həll etmə qabiliyyətləri ilə qarşılaşa bilərlər. Bu, məhsuldarlığı, motivasiyanı və ümumi rifahı artırmaqla akademik performansa müsbət təsir göstərir. Əksinə, stress, narahatlıq və ya depressiya kimi mənfi əhvali-ruhiyyə halları yaşayan şəxslər diqqət etməkdə, məlumatı saxlamaqda və yaxşı akademik performans göstərməkdə çətinlik çəkə bilərlər. Davamlı mənfi əhvali-ruhiyyə motivasiyanın azalmasına, yorğunluğa və qərar qəbul etmə qabiliyyətinin pozulmasına səbəb ola bilər ki, bunların hamısı akademik performansa mane ola bilər (Aziz, 2014).

Ətraf mühit faktorları və akademik performans. Ətraf mühit amilləri müxtəlif yollarla akademik performansa əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Bu amillərə aşağıdakılar daxil ola bilər:

Ev mühiti tələbənin akademik performansının formalaşmasında həlledici rol oynayır. Valideynlərin iştirakı, sosial-iqtisadi vəziyyət, ailə quruluşu və evdə təhsil resurslarının mövcudluğu kimi amillər tələbənin akademik uğur qazanma qabiliyyətinə təsir edə bilər. Valideynlərin təhsilin vacibliyini vurğuladığı və öyrənmə üçün təşviq və resurslar təmin etdiyi dəstəkləyici ev mühiti akademik performansa müsbət təsir göstərə bilər. Məktəb mühitinin keyfiyyəti, o cümlədən sinif ölçüsü, müəllim keyfiyyəti, məktəb imkanları, dərslilər və texnologiya kimi resurslara çıxış kimi amillər akademik performansa təsir edə bilər. Dəstəkləyici və stimullaşdırıcı öyrənmə mühiti təklif edən universitetlər tələbələr arasında daha yaxşı akademik nəticələr əldə etməyə meyillidirlər (Salasiah, 2014).

Fiziki mühitin akademik performansa təsiri. Fiziki mühit akademik performansa təsir etməkdə mühüm rol oynayır. Tədris metodlarına, kurikulumuna və tələbə cəlbinə çox diqqət yetirilsə də, öyrənmənin baş verdiyi fiziki mühitin təsirini qiymətləndirməmək olmaz. Fiziki mühitin akademik performansa təsir edə biləcəyi bir neçə yol var (Grineski, 2016).

Tədris mühitinin estetikası tələbələrin əhvali-ruhiyyəsinə, motivasiyasına və ümumi rifahına böyük təsir göstərə bilər. İşıqlı, təmiz və yaxşı təşkil olunmuş sinif otaqları darıxdırıcı, darmadağın yerlərdən daha çox öyrənməyə kömək edir. Dəvət edən atmosfer tələbələr arasında aidiyyət və məşğulluq hissini gücləndirə bilər ki, bu da öz növbəsində onların akademik fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir. Rahat oturma tənzimləmələri və ergonomik mebel tələbələrin fiziki rifahına və diqqət səviyyələrinə kömək edir. Narahat oturma və ya qeyri-adekvat işıqlandırma fiziki narahatlığa və diqqətin yayınmasına səbəb ola bilər ki, bu da tələbələrin diqqətini cəmləməsinə və məlumatı effektiv şəkildə mənimsəməsinə mane olur. Həddindən artıq səs-küy öyrənmə mühitində diqqəti əhəmiyyətli dərəcədə yayındıra bilər. Kənar trafikdən, qonşu sinif otaqlarından və ya sinifin özündən gələn yüksək səslər konsentrasiyanı poza və məlumatın işlənməsini poza bilər. Əksinə, sakit mühit daha yaxşı diqqət və konsentrasiyaya kömək edir və akademik performansın yaxşılaşmasına səbəb olur (Kraag, 2006).

Sağlamlıq parametrləri və akademik performans. Sağlamlıq parametrlərinin akademik performansa təsiri təhsil, psixologiya, ictimai səhiyyə və tibb kimi müxtəlif sahələrdə geniş şəkildə öyrənilmiş mürəkkəb və çoxşaxəli mövzudur. Sağlamlıq parametrləri fiziki sağlamlıq, psixi sağlamlıq, qidalanma, yuxu keyfiyyəti və ümumi rifah da daxil olmaqla geniş bir sıra amilləri əhatə edir. Sağlamlıq parametrləri ilə akademik performans arasındakı əlaqə ilə bağlı nəzərə alınmalı bəzi əsas məqamlar bunlardır (Gutman, & Schoon, 2013).

Yaxşı fiziki sağlamlıq optimal akademik performans üçün çox vacibdir. Xroniki xəstəliklər, əlilliklər və ya kəskin xəstəliklər kimi sağlamlıq problemləri tələbənin müntəzəm olaraq dərslərdə iştirak etməsinə, diqqətini cəmləməsinə və öyrənmə fəaliyyəti ilə məşğul olmasına mane ola bilər. Bundan əlavə, fiziki hazırlıq və fəaliyyət səviyyələri koqnitiv funksiyaya və akademik nailiyyətlərə təsir göstərə bilər. Psixi sağlamlıq akademik performansda mühüm rol oynayır. Depressiya, narahatlıq, DƏHS (diqqət əskikliyi və hiperaktivlik sindromu) və stress kimi vəziyyətlər idrak funksiyalarını, yaddaşı, diqqəti və motivasiyanı poza bilər ki, bunların hamısı öyrənmə və akademik uğur üçün vacibdir. Təhsil müəssisələrinin psixi sağlamlıq problemləri ilə mübarizə aparan tələbələrə dəstək və resurslar təmin etməsi vacibdir. Stress, sosial dəstək, təhlükəsizlik və səhiyyə xidmətlərinə çıxış kimi amillər tələbənin ümumi rifahına təsir edə bilər ki, bu da öz növbəsində onların akademik performansına təsir göstərə bilər. Özünü dəstəklənən, təhlükəsiz və emosional cəhətdən təhlükəsiz hiss edən tələbələr xroniki stress, sosial dəstəyin olmaması və ya təhlükəli mühitlərlə üzləşənlərlə müqayisədə akademik cəhətdən daha çox inkişaf edir. Təhsil müəssisələri tələbələrin sağlamlığını və rifahını inkişaf etdirmək üçün müxtəlif müdaxilələr və dəstək sistemləri tətbiq edə bilər. Buraya səhiyyə xidmətlərinə çıxışın təmin edilməsi, psixi sağlamlıq üzrə məsləhətlər, sağlam qida seçimləri, fiziki fəaliyyət proqramları, yuxu gigiyenası təhsili, dəstəkləyici və inklüziv öyrənmə mühitinin yaradılması daxil ola bilər (Muxtəsənova, 2018).

Sosial mühit və akademik performans. Fiziki mühit akademik performansı təsir etməkdə mühüm rol oynayır. Tədris metodlarına, kurikulumuna və tələbə cəlbinə çox diqqət yetirilsə də, öyrənmənin baş verdiyi fiziki mühitin təsirini qiymətləndirməmək olmaz. Fiziki mühitin mədəni və sosial aspektləri də akademik performansı təsir göstərə bilər. Inklüzivliyi və müsbət sosial qarşılıqlı əlaqələri təşviq edən mühitlər müxtəlif ölkələrdən olan tələbələr arasında aidiyyət hissəsinə və akademik fəaliyyətinə kömək edir. Nəticə olaraq, fiziki mühit tələbələrin akademik fəaliyyətinin formalaşmasında həlledici rol oynayır. Estetik baxımdan xoş, rahat, diqqəti cəmləşdirməyə imkan verən və lazımı resurslarla təchiz olunmuş mühitlər yaratmaqla pedaqoqlar tələbələrin öyrənməsinə dəstək ola və onların akademik potensialını maksimum dərəcədə artırma bilərlər. Bundan əlavə, təhlükəsizlik, inklüzivlik və müsbət sosial qarşılıqlı əlaqəyə üstünlük aidiyyət hissini və akademik uğur üçün vacib olan ümumi rifahı artırır (Əhmədov, 2000).

Təhsil və akademik performans. Təhsil və akademik performans arasındakı əlaqə çoxşaxəlidir və müxtəlif amillərdən təsirlənir. Lakin tədqiqat ardıcıl olaraq göstərir ki, təhsil akademik performansın formalaşmasında həlledici rol oynayır. Təhsil tələbələrə bilik əldə etməyə və idrak bacarıqlarını inkişaf etdirməyə kömək edən strukturlaşdırılmış öyrənmə təcrübələrinə çıxış imkanı verir. Keyfiyyətli təhsil alan tələbələr, mövzunu daha yaxşı başa düşdükləri üçün daha yaxşı akademik performans göstərirlər. Təlim akademik uğur üçün zəruri olan tənqidi düşünmə və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Təhsil vasitəsilə tələbələr məlumatları təhlil etməyi, sübutları qiymətləndirməyi və əsaslandırılmış qərarlar qəbul etməyi öyrənirlər ki, bunların hamısı akademik performansın yaxşılaşmasına kömək edir (Cabbarov, 1996).

Qeyd etmək vacibdir ki, təhsil akademik performansda mühüm rol oynasa da, sosial-iqtisadi vəziyyət, ailə dəstəyi, fərdi motivasiya və öyrənmə mühiti kimi digər amillər də tələbələrin nəticələrinə kömək edir. Bundan əlavə, təhsilin keyfiyyəti və tədris təcrübələri dəyişə bilər ki, bu da tələbələrin akademik fəaliyyətinə fərqli təsir göstərə bilər.

Bu məqalədə akademiklərin karyera performansını iş performansına təsir edən insan resursları və onların əldə etdikləri təcrübələr arasındakı əlaqə araşdırılmışdır.

İnsan resursları, onların əldə etdikləri təcrübələr və bu istiqamətdə həyata keçirilən təlimlər akademik performansın yaxşılaşdırılmasına başlıca olaraq təsir edən amillər kimi müəyyən edilmişdir.

Metodologiya

Boran Türkiyədə müxtəlif sahələrdə fəaliyyət göstərən bir sıra akademiklərin həyatdan məmnunluq səviyyələri ilə demoqrafik faktorlar (yaş, cins, gəlir səviyyəsi və s.) arasındakı əlaqəni və bu məmnuniyyətin onların iş performansında necə əks olunduğunu araşdırmışdır. Demoqrafik dəyişənlərin (yaş, cins, gəlir səviyyəsi və s.) həyat məmnunluğuna müsbət təsir etdiyi və buna

uyğun olaraq akademik göstəricilərə də müsbət təsir etdiyi aşkar edilmişdir. Əhməd və başqalarının tədqiqatında akademiklərin fəaliyyətinə təsir edən fiziki amillər olan faktiki iş yükü və iş saatlarının onların fəaliyyətinə təsiri araşdırılmışdır. Ümumilikdə 29 akademik üzərində aparılan bu araşdırmada yüksək iş yükü və dərs yükünün performansına mənfi təsir etdiyi qənaətinə gəlinmişdir (Məmmədova, 2023).

Data analizi və nəticələr

Tədqiqatda Xəzər Universitetinin Humanitar, Təhsil və Sosial elmlər fakültəsində təhsil alan IV tədris ili tələbələri arasında sorğu anketi keçirilmişdir. Sorğuda 80 nəfər tələbə iştirak etmişdir.

Tədqiqat məlumatlarını toplamaq üçün tələbələrə paylanmış sorğu blanklarından istifadə edilmişdir. Bu blanklar tələbələr tərəfindən doldurulmuşdur. Sorğu blankları tələbələrin sosial-iqtisadi və mədəni vəziyyətini müəyyən edəcək maddələrdən ibarətdir. Sorğuya cins, valideyn peşəsi və təhsili, ailənin gəlir səviyyəsi, ailədəki bacı-qardaşların sayı daxildir. Eyni zamanda anketdə tələbələrin uğurunu müəyyən edən universitetə qəbul göstəriciləri (ballar) göstərilmişdir. Sorğunun məzmununun etibarlılığı üçün Proqram İnkişafı sahəsində üç mütəxəssislə məsləhətləşmələr aparılmışdır. Sorğunun tədqiqat məlumatlarının əldə ediləcəyi ilə bağlı konsensus əldə edilmiş və bu rəylərə uyğun olaraq sorğu yekunlaşdırılmışdır (Nəzərov, 2019).

Məlumatların təhlili. Qrup 50 nəfərdən çox olduğu üçün Kolmogorov-Simironov (K-S) testi tətbiq olundu. Təhlil nəticəsində $\alpha = 0,05$ -in qiymətindən kiçik olduğu üçün onun normal paylanmadan kənara çıxdığı müəyyən edilmişdir. Bu səbəbdən qeyri-parametrik testlər tətbiq edilmişdir. Cinsdən asılı olaraq tələbələrin müvəffəqiyyət göstəricilərinin (universiteti qazanmaq) dəyişməsinə və ana peşəsinin müvəffəqiyyət göstəricilərinə təsirini araşdırmaq üçün Manny-Whitney U testi tətbiq edilmişdir. Valideynlərin təhsili, atanın peşəsi, ailənin iqtisadi vəziyyəti və bacı-qardaş sayı kimi amillərin tələbə uğuruna təsirini araşdırmaq üçün Kruskal-Vallis testi tətbiq edilmişdir (Sadiqova, 2021).

Statistik təhlil. Tədqiqatın material və metodları. Bu bölmədə universitetin IV tədris ili tələbələrinin akademik uğurlarının orta göstəricilərinin cinsi, valideynlərinin təhsili, peşəsi, ailəsinin təhsil vəziyyəti, bacı-qardaşlarının sayı ilə müqayisəsi əsasında təhlillər aparılmış və nəticələr verilmişdir.

Tədqiqatda iştirak edən 80 tələbədən 45-i qız, 35-i isə oğlandır. Bu tələbələrin analarının təhsili ilə bağlı kateqoriyada 15-i orta, 65-i ali təhsillidir. Atanın təhsili yoxlanılanda onların 55 nəfərinin orta, 15 nəfərinin isə ali təhsilli olduğu görünür. Tələbələrin valideynlərinin məşğuliyyəti araşdırıldıqda onlardan 70 nəfərinin analarının işlədiyini, 10 nəfərinin evdar qadın olduğu görülür. Atanın işləmə vəziyyətinə baxdıqda isə 78 nəfərin işlədiyini, 2 nəfərin işləmədiyini görürük. Valideynlərin aylıq gəlirini nəzərə alsaq, onlardan 74 nəfərinin iqtisadi gəliri 1000 manatdan yüksək, 6 nəfərin isə 1000 manatdan azdır. Tələbələrin bacı-qardaş sayına baxıldığında onların 79 nəfərinin bacı və ya qardaşının olduğunu, yalnız 1 nəfərinin tək uşaq olduğu görülür. Tələbələrin akademik nailiyyətləri yoxlanıldıqda onlardan 25 nəfərinin 500 baldan yuxarı, 55 nəfərinin isə 500 baldan aşağı nəticə göstərdiyi müşahidə edilir.

Tələbə uğuruna təsir edəcəyi düşünülməyən faktorlardan biri olan cinsiyyət dəyişəninə tətbiq edilən Mann-Whitney U testi nəticəsində tələbələrin qəbul balları arasında ciddi fərq olduğu aşkar edilmişdir ($U = 5091, 50091; p < .05$). Göstəriciləri nəzərə aldığımız zaman qız tələbələrin orta qiymətlərinin oğlan tələbələrindən daha yüksək olduğu anlaşılır.

Tələbənin akademik nailiyyətinə təsir edəcəyi düşünülməyən amillərdən biri olan ananın iş dəyişməsinə tətbiq edilən Manny-Whitney U testi nəticəsində tələbələrin balları ilə ananın işləməsi arasında ciddi fərq müşahidə edilməmişdir ($U = 8192.000; p > .05$). Bu nəticə göstərir ki, işləyən anaların tələbələrin uğuruna təsiri ilə evdar qadınların tələbə uğuruna təsiri fərqlənir. Yəni, demək olar ki, ananın işləyib-ışləməməsi tələbənin uğurunda fərq yaratmır.

Tələbə nailiyyətlərinə təsir etdiyi düşünülməyən atanın təhsil dəyişəninə tətbiq edilən Kruskal-Wallis testi nəticəsində tələbə nailiyyətləri ilə atanın təhsili ($x^2 (sd = 3, n = 691) = 7,132; p < .05$) arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir. Bu nəticə göstərir ki, akademik uğurları yüksək olan tələbələrin ata təhsili də yüksək səviyyədədir.

Tələbə nailiyyətlərinə təsir etdiyi düşünülmən bacı-qardaşın olması dəyişəninə tətbiq edilən Kruskal-Willis testi nəticəsində tələbələrin nailiyyətləri ilə bacı-qardaş sayı (x^2) arasında əhəmiyyətli əlaqə aşkar edilməmişdir ($sd = 3, n = 691$) = 7.539; $p > .05$). Bu nəticə göstərir ki, tələbələrin akademik nailiyyətləri ilə bacı-qardaş sayı arasında statistik əhəmiyyətli əlaqə yoxdur.

Tələbə nailiyyətlərinə təsir etdiyi düşünülmən ailə gəliri dəyişəninə tətbiq edilən Kruskal-Vallis testi nəticəsində tələbələrin nailiyyətləri ilə ailə gəlirləri (x^2 ($sd = 3,$) arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir ($n = 691$) = 6.421; $p < .05$). Bu nəticə göstərir ki, akademik nailiyyətləri yüksək olan tələbələrin ailə gəlirləri yüksəkdir.

Tələbənin nailiyyətinə təsir etdiyi düşünülmən atanın işləmə dəyişəninə tətbiq edilən Kruskal-Vallis testi nəticəsində tələbənin nailiyyəti ilə atanın peşəsi arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir (x^2 ($sd = 5,$) $n = 691$) = 23.959; $p < .05$).

İqtisadi vəziyyəti yaxşı olan ailələr övladlarının təhsil problemləri ilə yaxından maraqlandıqları üçün problemləri vaxtında həll etmək imkanı əldə edirlər. Bu ailələrin övladlarına hər cür akademik dəstəyi təmin edə bilmələri bu uşaqları məktəbdə və ömürboyu təhsildə müvəffəqiyyətli etmişdir. İqtisadi səviyyə tələbələrin özünə inamına, özünə hörmətinə və inkişafına təsir edən mühüm amildir. İqtisadi rifah səviyyəsi yüksək olan ailələrdə böyüyən yeniyetmələrin özünə güvənən, özünə inamı yüksək olan fərdlər olduğu müşahidə edilir. Bu vəziyyət iqtisadi səviyyəsi yüksək olan fərdlərin aşağı iqtisadi səviyyəli tələbələrlə müqayisədə daha yaxşı akademik uğur qazanmasına imkan verir. Yüksək təhsil səviyyəsinə malik ata övladına həm dərs deyə bilər, həm də dərslərdə ona rəhbərlik edə bilər. Bundan əlavə, ailənin demografik xüsusiyyətlərinin ikinci göstəricisini təşkil edən bacı-qardaşların sayı və ev təsərrüfatlarının göstəricisi ilə ən mühüm göstərici olan atanın təhsil səviyyəsi arasında güclü mənfi əlaqənin aşkarlanması, ailənin sosial-iqtisadi xüsusiyyətləri, qadının ailə və cəmiyyətdəki mövqeyi haqqında məlumat verir. Bu məlumatlar ailə quruluşunun ata mövqeyindən nə qədər asılı olduğunu da göstərir.

Bu tədqiqatda bacı və qardaş sayı nəzərə alındıqda, tələbələrin akademik nailiyyətləri ilə uşaq sayı arasında əhəmiyyətli əlaqə tapılmadı. Ancaq iki bacı-qardaş olanların tək uşaq olanlara və daha çox bacı-qardaş olanlara nisbətən daha müvəffəqiyyətli olduğu müşahidə edilmişdir. Məlumdur ki, tələbələrin uğur qazanmasına ailənin sosial-iqtisadi səviyyəsi də təsir göstərir. Ailənin sosial-iqtisadi səviyyəsi ailə üzvlərinin təhsil səviyyəsi, əlçəlik qabiliyyəti və xərcləri, sosial mühiti, yaşadıqları ev mühiti, ailədəki fərdlərin sayı və s. ilə ölçülə bilər. Bu araşdırmanın nəticələri həm də yüksək təhsil səviyyəsinə malik ailələrin digərlərinə nisbətən daha az uşaq sahibi olması barədə məlumat verir.

Nəticə

Bu araşdırma nəticəsində akademik müvəffəqiyyət və cinsiyyət arasında əhəmiyyətli bir fərq olduğu anlaşıldı. Bu fərq qız tələbə qrupunun xeyrinədir.

Bu araşdırmada evdar qadın və işləyən anaların uşaqlarının akademik nailiyyətləri arasında ciddi fərq olmadığı müşahidə edilmişdir. Tədqiqat nəticələrinə görə, tələbələrin uğurları analarının iş vəziyyətinə görə qiymətləndirildikdə qrupların bir-birinə nisbətən zəif vəziyyətdə olmadığı görülür.

Tələbələrin akademik uğurları ana və atanın təhsil səviyyəsindən asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir. Valideynlərin təhsil səviyyəsi ilə valideynlərin övladlarının oxumasına və ev tapşırığı hazırlamasına nə dərəcədə kömək etmələri arasında çox sıx əlaqə vardır. Övladlarının uğur qazanmasında ananın təhsil səviyyəsi çox mühüm yer tutur. Bu araşdırma da göstərir ki, anaların təhsil səviyyəsinin artırılması övladlarının uğuruna müsbət təsir göstərir. Savadlı ananın övladının əqli və fiziki inkişafına verdiyi müsbət dəstək əvəzolunmazdır. Həm ananın, həm də atanın təhsil səviyyəsinin uşağın uğuruna müsbət təsir etdiyini göstərən müxtəlif araşdırmalar var.

Bu araşdırmada iqtisadi gəlir səviyyəsi 1000 manat və bundan yuxarı olan ailələrin uşaqlarının orta akademik uğurlarının yüksək olduğu müşahidə edilmişdir. Qiymət bölgüsü ilə gəlir arasındakı əlaqə araşdırıldığında tələbələrin akademik nailiyyətləri ilə gəlirləri arasında müsbət və əhəmiyyətli

əlaqənin olduğu görülür. İqtisadi səviyyə tələbələrin özünə inamının və özünə hörmətinin inkişafına təsir edən mühüm amildir.

Atanın işləmə dəyişkəni araşdırıldığında, tələbələrin akademik nailiyyətləri ilə atanın peşəsi arasında əhəmiyyətli fərq aşkar edilmişdir.

Ədəbiyyat

1. Akjan, A. T., Malkoch, S., Kızıltan, O. (2018). According to academics, academy and academic culture. *Abant İzzet Baysal University Faculty of Education Journal*, 18(1), pp. 569-591.
2. Lewis, G. H. K. (2017). The utility of single-item readiness screeners in middle school. *J Sch Psychol.*, 64, pp. 1-16. doi:10.1016/j.jsp.2017.04.003
3. Aziz, R. M. S. (2014). Personality and Happiness among Academicians in Malaysia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, pp. 4209-4212.
4. Salasiah, H. I. Z. (2014). Spiritual Approach in Managing Work related stress of academicians. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, pp. 1229-1233.
5. Grineski, S. E. (2016). School-based exposure to hazardous air pollutants and grade point average: A multi-level study. *Environ Res*.
6. Kraag, G., Zeegers, M. P., Kok, G., Hosman, C., Abu-Saad, H. H. (2006). School programs targeting stress management in children and adolescents: A meta-analysis. *Journal of School Psychology*, 44(6), pp. 449-472.
7. Gutman, L. M., Schoon, I. (2013). *The impact of noncognitive skills on outcomes for young people*. London, England: Education Empowerment Foundation.
8. Muxtəsənova, N. K. (2018). Psix-emosional halların tələbə şəxsiyyətinin formalaşmasına təsiri. Magistr dərəcəsi almaq üçün dissertasiya. Bakı, s. 45.
9. Əhmədov, N. və b. (2000). *İdarəetmənin pedaqogikası və psixologiyası*. Bakı.
10. Cabbarov, R. H. (1996). *Təhsil müəssisələrində təlim-tərbiyə işlərinin planlaşdırılması sistemi*. Bakı.
11. Məmmədova, L. (2023). Tələbələrdə təlim motivasiyasının formalaşmasında layihə əsaslı tədrisin əhəmiyyəti. *Akademik tarix və düşüncə dərgisi*, 10 (2), s. 498-507.
12. Nəzərov, M. (2019). Təhsilin keyfiyyətinin idarə edilməsinin sosiomədəni aspektləri. *Homeros*, Cild 2, Sayı 3, s. 111-124.
13. Sadiqova, S. (2021). Təhsildə əsas keyfiyyət faktorları. "Azərbaycan məktəbi" jurnalı, № 2 (695), s. 73–80.

Göndərilib: 04.03.2024

Qəbul edilib: 29.05.2024